

(İyi) TÜRK KİMDİR? DERS KİTAPLARINA GÖRE İDEAL ÖĞRENCİ

*Ayşe Gül Altınay**

Türkiye çok önemli bir değişim sürecinden geçiyor. Uzun yıllar boyunca siyaset alanına, kanunlara, eğitim anlayışımıza, ders kitaplarımıza ve hatta hayatlarımıza damgasını vuran korkular ve güvensizlikler yavaş yavaş arka plana atılıyor ve sorunlarıyla barışık, kendine güvenen insanlar olarak düşünmeye başlıyoruz. Ne güzel ki, insan hakları çerçevesi bu atılan adımların önemli bir kısmında belirleyici bir konuma, önceliğe sahip. Bu bardağın dolu kısmı ama boş kısmına baktığımızda, bir yandan devam eden insan hakları ihlallerini görüyoruz. Bir yandan da çok önemli bir kafa karışıklığı söz konusu ki, bir önceki oturum bunun üzerinde özellikle durdu. Değişim ihtiyacı pek çok kişi tarafından paylaşılıyor belki ama "nasıl bir değişim" sorusuna verilen yanıtlar henüz yeterince olgunlaşmış ya da derinleşmiş görünmüyor. Bazı durumlarda eski düşünce tarzlarıyla yeni gerçeklikleri oluşturmaya çalışıyor ve doğal olarak boca ediyoruz. Bazı durumlarda da yeni düşünce tarzlarını uygulayacak bir altyapı bulamamaktan şikayetçi oluyoruz.

Eğitim sisteminin şimdi içine girdiği ve Tarih Vakfı başta olmak üzere bu projenin ortakları gibi sivil toplum kuruluşlarınca da desteklenen reform sürecinde ise, bu soruların kristalleştiği ve en yakıcı hale geldiği nokta "biz kimiz?" sorusu. Ders kitaplarında tanımlandığı şekliyle "Türk" kategorisi kimleri içeriyor, kimleri dışarıda bırakıyor? TC vatandaşları arasındaki farklılıklar nasıl ele alınıyor? Ders kitaplarına göre iyi bir Türk nasıl bir dünya görüşüne sahip olmalı, nelerden ve kimlerden korkmalı, nelerden kaçınmalı, kimleri ciddiye almalı? Bu sunum, bu ve benzeri sorulardan yola çıkarak, farklı düzeylerde kullanılan ders kitaplarında yer alan Türklük ve vatandaşlık kurgusu ile öğrencilerden beklenen düşünme biçimlerini ele alacak.

İlk olarak size farklı kitaplardan derlediğim alıntılarını okumak istiyorum. Daha sonra bu alıntılarının arka planını oluşturan millet, kültür ve kimlik kurgularını tartışmak istiyorum. Bu alıntılarını üç kümede topladım.

* Ayşe Gül Altınay: Sabancı Üniversitesi

1. KÜME:

"Türküz Atatürkçüyüz." (Yüksel vd. 2001, 57)

Müzik ders kitabının öncelikli ödev tanımı: "İstiklal Marşını coşkulu söylemek."
(Yener 2002, 5)

"Milliyetçilik ilkesi milletimizi dış tehlikeler karşısında tam bir birlik içinde tutmaya yarar. İç ve dış tehditler karşısında devletimizi güçlendirir." (Şenünver vd. 2001, 69)

"Bu milliyetçilik anlayışı, toplumumuzu din, mezhep, ırk ve sınıf kavgalarından koruyacak, milli birlik ve beraberliğimizi sağlamlaştıracak, Türk milletinin medeniyet yolunda barış içinde ilerlemesi ve gelişmesini sağlayacak olan tek yoldur." (Milli Güvenlik Bilgisi, 75)

"Milliyetçilik inkar edilecek olursa, Türk varlığı da sona ermiş olur." (Mumcu ve Su 2001, 251)

"Kendini içtenlikle Türk sayan herkesi kapsayan milliyetçiliğimiz..." (Mumcu ve Su 2001, 275)

"Atatürk yeni bir görüş olarak Türk Tarih Tezi'ni ortaya koydu. Bu tezin özü şudur: 'Türk milletinin tarihi şimdiye kadar tanıtılmak istenildiği gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk'ün tarihi çok daha eskidir ve bütün milletlere kültür ışığını saçmış olan millet, Türk milletidir.' Bu tezle, milli tarihimiz gerçek karakterini kazandı. Türklerin en belirgin özelliği, hür ve bağımsız yaşama, dünyaya hakim olma düşüncesidir." (Şahin 2000: 138-139, vurgu bana ait)

2. KÜME:

"Atalarımız düşmanla savaşmışlar. Yurtları için kanlarını dökmüşler. Şehit olmuşlar. Bayrağımız da rengini bu şehitlerin kanından almış." (Baraz ve Kütük 1998, 28).

"Gerekirse bayrağımızı korumak için canımızı veririz." (Tekışık 1999, 58)

"Her Türk vatandaşı, bağımsızlığın ve ülke bütünlüğümüzün koruyucusu olan ordumuzun gönüllü ve yılmaz askeridir." (Şenünver vd. 2002, 66)

"Türk milleti olarak biz, vatan için seve seve canımızı veririz." (Şenünver vd. 2002, 10)

"Vatan için canımız feda olsun." (Balta vd. 2002, 71)

"Türk toplumunda yurt sevgisi, bayrak sevgisi çok önemlidir, askerlik kutsal bir görev olarak kabul edilir." (Yılmaz ve Yanıkoğlu 2002, 82)

"[Askerlik] Türk vatanını, Türk istiklal ve cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük özel kanunlarla belirlenir. En yüce, bir yurt ve millet hizmeti olan askerlik, gençleri gerçek yaşam şartlarına alıştıırır ve yetiştirir. Askerlik yapmayan kişi kendisine, ailesine ve yurduna faydalı olamaz." (Milli Güvenlik Bilgisi, 20, vurgular banna ait)

3. KÜME:

"Ulusumuzun geleceği ve güvencesi için hepimize düşen görev, iç ve dış tehdit öğelerine karşı duyarlı ve uyanık olmak[tır]." (Kara ve Kaman 2002, 53)

Lise Sosyoloji Ders Kitabı'na göre azınlık "toplumun genel yapısından genel özellikleriyle ayrılan ve çoğunluğunkine eşit toplumsal hakları bulunmayan insanlardan oluşan toplumsal kategoridir." (Yamanlar 2000, 16)

"Türkiye son yıllarda 'ayrı ırk' noktasından bölünmek amaçlı birtakım faaliyetler ve terör hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Tarihsel kökleri olmayan bu hareket, benzerleri gibi sonuçsuz kalmaya mahkum ise de, ülkemiz üzerine oynanan oyunların ne derece olumsuz sonuçlar doğurduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Buna karşın ayrı ırk oyununa gelmeyen vatandaşlarımız birlik ve beraberlik içinde yaşamının kıymetini ve anlamını bilerek hareket etmekle ister bölücülük, ister irticai ve isterse yıkıcı olsun tüm faaliyetleri tabansız bırakmıştır." (Milli Güvenlik Bilgisi, 97)

"24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşmasına göre ülkemizde gayrimüslim unsurları teşkil edenler dışında azınlık yoktur. Türkiye'de %95'in üzerinde büyük bir çoğunluk binlerce yıldır aynı kaderi paylaşmakta, aynı kültür ve amaç içerisinde yoğrulmaktadır." (Milli Güvenlik Bilgisi, 97)

"Farklı kültürlerin tanınması bazen zararlı da olabilmektedir. Bunlar ulusal kültürü olumsuz yönde etkileyebilmektedirler." (Yamanlar 2002, 33)

Bu alıntılar ilköğretimin ilk yılından lisenin son yılına kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Aynı ders çerçevesinde sunulmadıkları gibi aynı kişiler tarafından da yazılmadılar. Onları bir araya getiren nedir diye soracak olursak birkaç yanıt verebiliriz: Birincisi, müfredat ve ders kitapları arasında bire bir ilişki gören milli eğitim sistemi. Dolayısıyla, ders kitapları olmasa bile müfredatın tek merkezden belirlendiği, ders kitaplarına yansımalarının ise neredeyse bire bir olduğu bir durum söz konusu. Ancak bugün benim burada tartışmak istediğim konu bu değil; buna bu sabah biraz değinildi.

Bu alıntıları bir araya getiren diğer önemli unsur olan öğrenciler üzerinden bazı sorular sormak istiyorum. Bütün öğrenciler bunları okuyor ya da okudukla-

rı varsayıyor ya da en azından okumaları isteniyor. En temel sorum şu; yukarıda alıntılanan görüşleri ve bakış açılarını ciddiye alan, eğitim hayatının farklı evrelerinde karşısına çıkan bu görüşleri içselleştiren bir öğrenci, yani eğitim sisteminin öngördüğü ideal öğrenci, nasıl bir insan olacaktır? Kendisini nasıl tanımlayacak, nasıl düşünecek, hayata nasıl yaklaşacaktır? Birinci kümedeki alıntılara dönerek bu sorunun cevabını aramaya başlayalım.

1) İdeal öğrencinin ilk özelliği dünyaya milliyetçi bir gözlükle bakması olacaktır. Milliyetçilik, daha çok Atatürk milliyetçiliği, "Türküz Atatürkçüyüz" sözünde olduğu gibi, bu öğrenci için sorgulanamaz bir ideoloji hatta, Tanıl Bora'nın *Tarama Sonuçları* kitabında vurguladığı gibi, "ideolojiler üstü bir fikirler sistemi"dir (Bora 68). "Başka bir deyişle, Milli Eğitim'in doktriner temelini milliyetçilik oluşturmaktadır." (Bora 87). Milliyetçilik dışı bir dünya görüşü veya onunla birlikte var olabilecek görüşler burada tahayyül dışı bırakılmış; dahası büyük bir tehdit olarak algılanmıştır ("Milliyetçilik inkar edilecek olursa Türk varlığı da sona erecektir"). Atatürk milliyetçiliği, kitaplardan birinde belirtildiği gibi tek yoldur. Peki, nasıl bir milliyetçiliktir bu? Bazı ifadelere baktığımızda kapsayıcı ve vatandaşlık esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışıdır. İşte, " kendini içtenlikle Türk sayan herkesi kapsayan milliyetçiliğimiz..."de olduğu gibi -ki bu haliyle, anayasamızın 66. maddesinde yer alan "Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür." anlayışına ses getirir. Ancak başka bazı ifadelere baktığımızda ise etnik esaslı hatta yer yer ırk kavramı üzerinden kendini tanımlayan bir milliyetçilikle karşı karşıya kalırız; Türk Tarih Tezi alıntısında olduğu gibi. 1930'lara hakim olan Türk Tarih Tezi'nin ortaya attığı anlayış bilimsel olarak yanlışlanmış; üzerine oturduğu kavramlar (örneğin "ırk" veya "ezelden beri var olan millet") terk edilmiş olsa da, ders kitaplarında özcü bir milliyetçilik anlayışını desteklemek için hâlâ kullanılmaktadır. Tanıl Bora'nın da kitapta bahsettiği gibi "ders kitaplarındaki milliyetçilik anlayışı, ırkçı veya etno-kültürcü olarak tanımlayabileceğimiz yönelim ile, vatandaşlığı esas alan 'siyasal' bir milliyetçilik (ya da yurtseverlik) yönelimi arasında salınmaktadır." (Bora 71). Bu iki görüş arasındaki çelişki yok sayılmakta, her ikisi de bir arada aynı ders kitabında, hatta bazen aynı sayfada yer almaktadır.

2) İkinci küme alıntılara baktığımızda, sunulan milliyetçiliğin önemli başka bir özelliği ortaya çıkıyor. İdeal Türk öğrenci burada "asker öğrenci" olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla ideal öğrenci erkeklerle sınırlandırılıyor. Aslında birinci sınıf vatandaşlık da erkeklerle sınırlandırılmış oluyor. Biraz önce aldığım askerlik tanımlaması bu bağlamda çok önemli diye düşünüyorum. Çünkü askerlik bir vatandaşlık yükümlülüğü olmaktan ziyade kişinin kendisi, ai-

lesi ve yurdu için yaptığı yüce bir hizmet olarak tanımlanıyor burada. Dolayısıyla askerlik erkek kişinin vatandaşlık konumunu ifade eden, "vazife" olarak kodlanan siyasi/yasal çerçeveden çıkarılarak kişinin kendi hayatını, ailesi ve çevresiyle ilişkisini tanımlayan sosyal ve kültürel bir çerçeveye taşınmış oluyor. Bu çerçevenin arka planını ise Türk Tarih Tezi'nin ana önermelerinden birisi olan "ordu millet" anlayışı oluşturuyor. Ordu millet söylemi ders kitaplarında "Mehmetçik engel tanımaz" (Milli Güvenlik Bilgisi, s.42) gibi özcü önermelerle oluşturuluyor ve pekiştiriliyor. (Burada çeviri için küçük bir not düşeyim isterseniz, "Mehmetçik" Türkçe'de askerler için kullanılan, İngilizce'de GI Joe ya da GI Jane'in karşılığı olan bir sözcük.)

Bu yazılanları ciddiye alan ve hayata bakışını bu açıdan şekillendiren bir öğrenci, önümüzdeki yıllarda mesela zorunlu askerlik uygulaması paralı askerliğe çevrilirse ne hissedecektir diye sormamız gerekiyor. Yani hayatta hiç kimseye yararı olmayacağını mı düşünecektir ya da düşünmelidir, ondan bunu mu beklemekteyiz? Aynı şekilde, hali hazırdaki sistemde askerlik yapmayacak ya da yapamayacak gençler ne düşünmelidir? Örneğin bu dersi alan genç kadınlara, bu yüce hizmeti yerine getiremedikleri için ikinci sınıf vatandaş oldukları, ne kendilerine ne başkalarına bir faydalarının dokunamayacağı gibi bir mesaj mı verilmek istenmektedir? Bu tanım tabii yalnızca kadınlara yönelik değil askerlik yapmayan/yapamayan erkeklere karşı bir ayrımcılığı da körüklemektedir. Fiziksel durumu, cinsel yönelimi veya başka sebeplerle askerlik yapmayan erkeklerin, kendilerini eksik ve işe yaramaz hissetmeleri veya başkaları tarafından bu şekilde yargılanmaları için zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bu tanım, hayatta başarılı ve faydalı bir birey olmanın şartını askeri eğitime bağlamakta ve askerlikte kazanılan özellikleri yüceltmektedir. Orduyu şekillendiren kural ve anlayışların, sivil hayata hakim olması gerektiği düşüncesi, militarize olmuş, itaatkar, edilgen, sorgulamayan bireylerden oluşan bir toplum idealini içermektedir. Açıktır ki bu, ideal insan hakları prensipleri açısından önemli sorunlar teşkil eder.

İdeal öğrenciyi özünde iyi bir asker olarak tanımlayan bu milliyetçilik anlayışı, aynı zamanda ölmeyi ve öldürmeyi dolayısıyla şiddeti yüceltiyor. Semih Gemalmaz'ın *Tarama Sonuçları* kitabında vurguladığı gibi "'Ölümün yüceltilmesinin' çoğu kez göz ardı edilen önemli yansıması, aynı zamanda ve kaçınılmaz bir biçimde, 'öldürmenin meşrulaştırılması'dır. Dolayısıyla böylesi bir tema, etkileri çok yönlü bir 'genel şiddet' anlayışını beslemektedir." (Gemalmaz, 38-39).

- 3) Buradaki üçüncü küme alıntılara baktığımızda ise bu sefer Türklüğün ne tür farklı kimliklerle ilişki içerisinde oluşturulduğunu görüyoruz. Nerdeyse tüm alıntılar homojen, tek ırkı ve tek kültürü temsil eden bir millet anlayışını yan-

sıtmaktalar. Aynı millet içinde farklı ırklar olduğunu söylemek burada bölücülük olarak adlandırılmaktadır. Burada birinci sorun "ırk" kelimesinin kendisindedir çünkü tarihsel olarak, birbirinden genetik olarak farklı insan kümelerini sınırlandırmak için kullanılan ırk kavramının artık bilimsel bir karşılığı olmadığı biliyoruz*. Yani insanlar arasında ten rengine veya başka fiziksel özelliklere dayalı anlamlı genetik farklar bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kavramın bir ders kitabında bu şekilde kullanılması öğrencilerin yanlış bilgilennemelerine yol açmaktadır. Mesela etnisite, sosyal bilim dilinde anlatılan farklılıkları anlamak için biraz daha uygun bir terim. Bu alıntıların işaret ettiği tek sorun terminoloji değil şüphesiz. Yukarıda ifadesini bulan görüş, Türk milletini homojen, farklı etnisitelerden değil, tek tip etnisiteden oluşmuş bir şekilde tanımlayarak Türkiye içindeki çeşitliliği yok saymakta ve her tür farkı bir tehdit unsuru olarak göstermektedir. Böylece Türklük aidiyet ve vatandaşlık üzerinden değil etnisite üzerinden bir karşılık bulmaktadır. Bu da biraz önce alıntıladığım, anayasanın 66. maddesiyle doğrudan çelişmektedir.

Müslüman olup da kendisini Türk etnisitesi dışında tanımlayanlar bu şekilde yok sayılır veya bir tehdit unsuruna indirgenirken, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının ise bu millet tanımı içine hiç giremediğini görüyoruz. "Gayrimüslim unsurlar" olarak isimlendirilen bu vatandaşlar, "Türkiye'de %95'in üzerinde büyük bir çoğunluk binlerce yıldır aynı kaderi paylaşmakta, aynı kültür ve amaç içerisinde yoğrulmaktadır." cümlesinin dışarıda bıraktığı %5'i temsil ediyor. Bu şekilde varlıkları kabul ediliyor ama aidiyetleri ellerinden alınmış oluyor. Böylece vatandaşlık değil etnisite bazında yapılan millet kurgusunda gayrimüslim vatandaşlar yok sayılmış oluyor. Aynı derecede önemli bir sorun da negatif bir şekilde tanımlanmış olmaları; yani Müslüman olmamaları üzerinden. Bu yaklaşım, toplumu Müslüman olanlar ve olmayanlar arasında ikiye bölmekle kalmıyor, her iki kesimi de kendi içinde homojenleştiriyor. Müslümanlar arasındaki dini, kültürel, etnik, vb. farklılıklar yoksayılırken, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler de Müslüman olmama ortak paydasında aynılaştırılıyorlar. Çok net olarak 'ideal öğrenci' Müslüman öğrenci olarak çıkıyor karşımıza.

Bu bölümdeki alıntılardan çıkan başka bir sonuç da şu: ideal öğrenci zenofobik, yani tüm yabancıları bir tehdit unsuru olarak gören öğrencidir. "Türkiye'deki ders kitapları, öğrencilerin 'dünya'ya ilgisini uyarmamakta, tersine 'dünya'yı 'yabancı' hatta düşmanlık tehdidi içeren bir öte yer olarak dışlamaktadır." (Bora 78). Semih Gemalmaz da bu noktaya dikkat çeker (s.31): "bireyler ve uluslar arasında kardeşlik, dayanışma ve işbirliğinden ziyade, husumet zihniyeti işlenmektedir." Ders kitaplarına göre "Bu yerkürede Müslüman Türklerin düşmanı olmayan hiçbir halk kalmamaktadır." (Gemalmaz 47). Öyle ki kültürel etkileşim bile tehlikeli, sakınılması gereken bir durumdur.

Özetlemek gerekirse, ideal öğrenci özcü bir kimlik ve kültür anlayışına sahip (Betül Çötüksöken *Tarama Sonuçları* kitabında bu özcü anlayışı çok güzel irdeliyor), milliyetçi, sivil olsa bile asker, yani militarizmi içselleştirmiş, her türlü farklılığa kuşkuyla bakan, Müslüman arkadaşları arasındaki farkları yok sayan, Müslüman olmayan arkadaşlarını ise kendisinden kategorik olarak farklı adde- den öğrenci oluyor. Türkiye'nin düşmanlarla çevrili olduğunu düşünüp yabancı- lardan korkmasını bekliyoruz ve sabah da üzerinde durulduğu gibi vatani sev- mek eşittir vatan için ölmek oluyor. Kenan Çayır'ın dediği gibi: "birçok örnekte 'vatani sevmek'ten doğrudan 'vatan için savaşmaya ve can vermeye' atlanıyor. 'Vatanımızı severiz, onu daha yaşanılır, huzurlu ve barış dolu kılmak için çalışı- rız, bunun için demokratik yaşama katılırız, haklarımızı kullanır, yurttaşlık so- rumluluklarımızı yerine getiririz.' gibi ifadeler kullanmak yerine doğrudan savaş- tan söz etmekle, eğitimle aktarılması gereken demokrasi bilincinin çok ötesine düşülüyor." (100).

Tüm bunlar neden sorunlu? Ve ne yapılabilir? Bu konuda kısaca bir şeyler söy- leyerek bitireceğim. Sosyal bilimler alanında son yirmi yılda çok önemli deği- şimler yaşandı. Örneğin, kültür ve kimlik kavramları üzerine uzmanlaşmış ant- ropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerle, çokdisiplinli bir alan olan milliyetçilik çalışmaları birbirleriyle çok bağlantılı bazı saptamalar üzerinden kendilerini yeniden tanımlama ihtiyacı duydu. Eskiden belirli sınırlar içerisinde herkesi kapsadığı düşünülen, homojen ve statik (değişmez) olarak kurgulanan "kültür" kavramı artık tarihe karıştı. Antropologlar artık kültürlerin ne kadar dinamik, değişken, çok çeşitli farklılıkları içerisinde barındıran, ve akışkan olduğunu tartışıyor. "Ezelden beridir" aynı kalmış kültürlerden değil, kültürel etkileşim- lerin ve tarihsel kültürel dönüşümlerin dinamiklerinden bahsediliyor. Aynı şe- kilde "kimlik" kavramı da sorgulanıyor. Kimliklerin özümüzde saklı, biyolojiye dayalı unsurlar olmadıkları, tam tersine tarihsel ve sosyolojik olarak sürekli yeniden tanımlandıkları üzerinde duruluyor. Hiçbirimizin tek ve sabit bir "kim- liği" yok. Çok çeşitli kimlikler arasından seçimler yapıyor, veya yeni kimlik ka- tegorileri oluşturarak kendimizi öyle tanımlayabiliyoruz. Sosyolog Cynthia Cockburn'ün dediği gibi tüm bu tanımlar, ve kimlikler üzerinden çizdiğimiz sı- nırlar önce "kafamızda" oluşuyor. Tam da o yüzden değiştirilmeleri mümkün.

Benzer bir süreç sonunda "millet" kavramı da yeniden tanımlanmış durumda. Artık sosyal bilimciler şu konuda hemfikir görünüyor: Milletler milliyetçilikle- ri yaratmamıştır, milliyetçilikler milletleri yaratmıştır (Ernest Gellner). Bene- dict Anderson'ın deyişiyle millet aslında "hayali bir cemaat". Ve yalnızca son iki yüzyıldır tahayyülü mümkün olmuş bir cemaat. Başka bir deyişle, yüzyıllar, hatta binyıllardır varolan milletler yok, çünkü millet zaten yeni bir kimlik ka- tegorisi ve ulus devletlere dayalı bir dünya düzeni içinde yaşıyor olmamızla

çok yakından ilişkili bir kategorizasyon biçimi.

Kısacası, Türkiye’de eğitim reformu ve ders kitapları üzerine kafa yorarken İnsan Hakları Beyannamesi’nden ve 1950’lerden bu yana insan hakları alanında yaşanan tartışmalardan faydalanmanın yanı sıra, son yirmi yılda sosyal ve beşeri bilimlere yeniden biçimlendiren görüş ve bulgulardan da faydalanmazsak ders kitaplarına hakim olan özcü, milliyetçi ve militarist anlayışı sorgulamamız ve dönüştürmemiz çok zor görünüyor.

Yeni eğitim felsefemiz ne kadar çok kaynaktan beslenirse o kadar zengin, besleyici ve heyecan verici olacaktır. Yarın, eğitim alanındaki gelişmeler, yeni düşünme pratikleri ve uygulamalar üzerine çok sayıda sunum dinleyeceğiz. Yüzlerce kişinin aktif, gönüllü katılımına dayalı Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi ve bu sempozyumda dinleme fırsatı bulduğumuz, bulacağımız uluslararası deneyimler, kafamızdaki sınırların farkına varmak ve onları yavaş yavaş silmeye başlamak için heyecan verici fırsatlar sunuyor.

*Bkz. Amerikan Antropoloji Derneği’nin (American Anthropological Association) bu konudaki açıklaması: <http://www.aaanet.org/stmts/racepp.htm>

KAYNAKÇA:

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Yenilenmiş Baskı. Londra: Verso, 1991.
- Balta, Ahmet vd. *Türk Dili ve Edebiyatı – Türk Dili Lise 2*. Ankara: MEB Yayınları, 2002.
- Baraz, Nesrin ve Muzaffer Kütük. *İlköğretim Türkçe 1*. Eskişehir: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı Yayınları, 1998.
- Bora, Tanıl. *Tarama Sonuçları*. 2003.
- Cockburn, Cynthia. *The Line: Women, Partition and the Gender Order in Cyprus*. London: Zed Books, 2004.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.
- Gemalmaz, Semih. *Tarama Sonuçları*. 2003.
- Kara, Kemal ve Nurten Kaman. *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*. İstanbul: Serhat Yayınları, 2002.
- Milli Güvenlik Bilgisi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Mumcu, Ahmet ve Mükerrrem K. Su. *Lise ve Dengi Okullar için Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: MEB Yayınları, 2002.
- Şahin, Muhammed. *İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8*. Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2000.
- Şenünver, Güler vd. *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6*. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.
- Şenünver, Güler vd. *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 7*. İstanbul: MEB Yayınları, 2002.
- Tekışık, Hüseyin Hüsnü. *İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2*. Ankara: Tekışık Yayıncılık, 1999.
- Yamanlar, Emine. *Lise Sosyoloji Ders Kitabı*. Ankara: Bem Koza Yayınları, 2000.
- Yamanlar, Emine. *Lise İnsan İlişkileri Ders Kitabı*. İstanbul: Ders Kitapları A.Ş., 2002.
- Yener, Sabri. *Liseler için Müzik Lise 1*. Ankara: MEB Yayınları, 2002.
- Yılmaz Fehmi ve Nurettin Yanıkoğlu. *İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 7*. İstanbul: Okyay Yayıncılık, 2002.
- Yüksel, Abdulrahman vd. *Türk Dili ve Edebiyatı – Türk Dili Lise 3*. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.